

וה' א-להיכם מלכם בעיית המלוכה בספר שמואל

(א) ויהי כאשר זקן שמואל וישם את בניו שפטים לישראל: (ב) ויהי שם בנו הבכור יואל ושם משנהו אביה שפטים בבאר שבע: (ג) ולא הלכו בניו בדרכיו ויטו אחרי הבצע ויקחו שחד ויטו משפט: (ד) ויתקבצו כל זקני ישראל ויבאו אל שמואל הרמתה: (ה) ויאמרו אליו הנה אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך עתה שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים: (ו) וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו ויתפלל שמואל אל ה': (ז) ויאמר ה' אל שמואל שמע בקול העם לכל אשר יאמרו אליך כי לא אתך מאסו כי אתי מאסו ממלך עליהם: (ח) ככל המעשים אשר עשו מיום העלתי אתם ממצרים ועד היום הזה ויעזבני ויעבדו א-להים אחרים כן המה עשים גם לך: (ט) ועתה שמע בקולם אך כי העד תעיד בהם והגדת להם משפט המלך אשר ימלך עליהם: (י) ויאמר שמואל את כל דברי ה' אל העם השאלים מאתו מלך: (יא) ויאמר זה יהיה משפט המלך אשר ימלך עליכם את בניכם יקח ושם לו במרכבתו ובפרשיו ורצו לפני מרכבתו: (יב) ולשום לו שרי אלפים ושרי חמשים ולחרש חרישו ולקצר קצירו ולעשות כלי מלחמתו וכלי רכבו: (יג) ואת בנותיכם יקח לרקחות ולטבחות ולאפות: (יד) ואת שדותיכם ואת כרמיכם וזיתיכם הטובים יקח ונתן לעבדיו: (טו) וזרעיכם וכרמיכם יעשר ונתן לסריסיו ולעבדיו: (טז) ואת עבדיכם ואת שפחותיכם ואת בחוריכם הטובים ואת חמוריכם יקח ועשה למלאכתו: (יז) צאנכם יעשר ואתם תהיו לו לעבדים: (יח) וזעקתם ביום ההוא מלפני מלכם אשר בחרתם לכם ולא יענה ה' אתכם ביום ההוא: (יט) וימאנו העם לשמע בקול שמואל ויאמרו לא כי אם מלך יהיה עלינו: (כ) והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמתנו: (כא) וישמע שמואל את כל דברי העם וידברם באזני ה': (כב) ויאמר ה' אל שמואל שמע בקולם והמלכת להם מלך ויאמר שמואל אל אנשי ישראל לכו איש לעירו:

שמואל א, ח

המלוכה מופיעה כמצוה בספר דברים: "כי תבא אל הארץ ... ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבתי, שום תשים עליך מלך..."¹ מפשט הפסוקים נראה² שיש מצוה על עם ישראל למנות לעצמו מלך לאחר הכניסה לארץ. לאור זאת, היינו מצפים שהקב"ה ישמח כשעם ישראל יבקש מלך, אך לא כך הדבר. לאחר תקופת השופטים, בה לא הייתה לעם ישראל מלוכה מרכזית אלא רק מוקדי שלטון מקומיים, ולאחר זקנתו של מי שהתברר לבסוף כאחרון השופטים, שמואל הנביא, בא העם לבקש לו מלך. "ויתקבצו כל זקני ישראל ויבאו אל שמואל הרמתה. ויאמרו אליו הנה אתה זקנת... עתה שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים."

1. דברים, יז, יד-טו.

2. דבר זה נתון כנראה במחלוקת תנאים, וראה לקמן.

כפי שאמרנו, על פי הידוע לנו היינו מצפים ששמואל ישמח על הבקשה וימנה מלך. אך לא כך הדבר; מסיבה לא ברורה, שמואל כועס על העם על בקשת המלך: "וַיִּרַע הַדְּבָר בְּעֵינֵי שְׁמוּאֵל כִּי אָמְרוּ תָנֵה לָנוּ מֶלֶךְ לְשִׁפְטָנוּ", ולא רק שמואל כועס על העם אלא גם הקב"ה: "כִּי לֹא אֶתְךָ מְאַסּוּ כִּי אֶתִי מְאַסּוּ מִמֶּלֶךְ עֲלֵיהֶם". הקב"ה רואה בבקשת המלוכה מאיסה בו ובמלכותו.

דברים אלו של שמואל והקב"ה מעלים תמיהה גדולה. הרי בקשת המלוכה אמורה להיות מצוה מהתורה, איך ייתכן ששמואל והקב"ה כל כך כועסים על העם על הבעת רצון לקיים מצוות עשה מדאורייתא? רש"י על פסוק זה מפרש: "וירע הדבר – לפי שאמרו לשפטנו ככל הגוים". לפי רש"י, הבעיה הייתה לא בבקשת המלך כשלעצמה, אלא ברצון שאותו מלך ישפוט אותם 'ככל הגוים'. דבריו של רש"י קשים משתי סיבות –

1. הלשון 'ככל הגוים' היא לשון הפסוק, "ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי". מסתבר לומר שהעם נקט בלשון 'ככל הגוים' כי זוהי לשון הפסוק, ולא בגלל שרצונם האמיתי היה שהמלך ישפוט אותם לפי משפטי הגוים.

2. כשהפסוקים מתארים את הביקורת של שמואל על העם הם משמיטים את 'ככל הגוים' – "וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו". אם הבעיה הייתה באמת בתוספת 'ככל הגוים', אזי העיקר חסר מן הספר.

הרמב"ן בפירושו על הפסוק "לא יסור שבט מיהודה" מביא תשובה נוספת לשאלה מדוע כעס הקב"ה על בקשת המלך: "והיה כל זה מפני שהיה שמואל שופט ונביא ולוחם מלחמותיהם על פי ה' ומושיע אותם, ולא היה להם לשאול מלך בימיו, כמו שאמר להם וה' א-להיכם מלככם, והקב"ה אמר לו לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלך עליהם".³ לפי הרמב"ן הבעיה בבקשת המלך הייתה בעייתית, בשעת הבקשה שמואל היה חי ועדיין תפקד כשופט, ומכיון ששמואל הנהיג אותם על פי ה', בקשת מלך בזמן ששמואל חי נחשבת כמאיסה בקב"ה. גם על דעה זו קשה מפשט הפסוקים. הפסוקים עצמם מסבירים לנו את הסיבה שבגללה העם ביקש משמואל למשוך להם מלך למרות שהוא עדיין חי: "ויהי כאשר זקן שמואל וישם את בניו שפטים לישראל... ולא הלכו בניו בדרכיו... ויתקבצו כל זקני ישראל... ויאמרו אליו הנה אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך עתה שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים". שמואל כבר היה זקן, וכנראה כבר לא תפקד באופן מלא כשופט. בניו, שהיו אמורים להיות הממשיכים שלו, לא הלכו בדרכיו. במצב כזה, בקשת מלך איננה מאיסה בקב"ה, להפך – העם דווקא רוצה יורש שימשיך את אותה הנהגה בדרכי ה'.

האברבנאל כותב⁴ שהחטא הוא בעצם בקשת המלוכה. טענתו העיקרית היא שגם אם בגוים יש צורך במלך (דבר בו הוא מפקפק), בעם ישראל אין צורך במלך, כיון שאת כל הפונקציות של המלך ממלא הקב"ה על-ידי נביאיו ועל ידי שופטיו: "רוצה לומר אם המלך בעם צריך לדבר המשפט המוחלט שזכרתי, אינו צריך בישראל כי ה' שופטינו". לכן בקשת מלך היא בעצם מרידה בטובו של הקב"ה: "רוצה לומר עתה ישראל שחתה עצמך בששאלת מלך כי בי היה עזרתך ולא במלך". השאלה הראשונה שעולה מיד על האברבנאל היא איך יתכן שבקשת המלך היא חטא, הרי התורה מצווה למנות מלך? על שאלה זו עונה האברבנאל בפירושו "ולפי זה תהיה המצוה הזו תלויה בדבר הרשות, כאומר כאשר תרצה לעשות זה אל תעשהו כי אם בזה האופן והוא דומה לפרשת כי תצא למלחמה על אויבך ונתנו ה' אלקיך וגו' וראית בשביה אשת יפת תואר שאין המצוה שיחשוק בה ולא שיקחנה ויבעלנה אבל הוא דבר הרשות ומפעל היצר הרע..." כלומר לפי האברבנאל המצווה היא לא למנות מלך, אלא, כמו שהסבירו חז"ל את מצוות 'אשת יפת תואר' כ'דברה תורה כנגד יצר הרע', כך גם במצוות המלך דברה התורה כנגד יצר הרע; אם העם יחטא וירצה מלך, יש למנות מלך דווקא בתנאים אותם כתב הקב"ה בתורה.

קודם כל נקדים ונאמר ששאלה זו תלויה במחלוקת תנאים "וכן היה רבי יהודה אומר: שלש מצוות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ: להעמיד להם מלך, ולהכרית זרעו של עמלק, ולבנות להם בית הבחירה. רבי נהוראי אומר: לא נאמרה פרשה זו אלא כנגד תרעומתן, שנאמר ואמרת אשימה עלי מלך וגו'".⁵ בפשטות לפי ר' יהודה יש מצוה

3. רמב"ן על התורה, בראשית מט, י.

4. אברבנאל, נביאים אחרונים, עמ' רב-רט.

5. סנהדרין כ, ב.

חיובית להעמיד מלך, ואילו לפי ר' נהוראי מצוות המלך נאמרה 'כנגד תרעומתן', כלומר רק כי העם ירצה לשים לו מלך, כדברי האברבנאל.⁶

אבל מעבר לשאלה ההלכתית שבדבר,⁷ נראה שעצם טיעונו של האברבנאל נגד המלך לא עומד במבחן השיפוט הנבואי, שכן מכל התנ"ך נראה שמלך הוא דבר טוב. כך נראה מהברכות לאברהם ויעקב – "ומלכים ממך יצאו"⁸ "ומלכים מחלצריך יצאו"⁹, כך נראה מתפילת חנה "ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו"¹⁰ וכן מהנבואה בכלל – בישיהו: "ויצא חוטר מגזע ישי"¹¹, ביחזקאל: "ודוד עבדי נשיא להם"¹², בירמיהו: "בימים ההם ובעת ההיא אצמיח לדוד צמח צדקה"¹³, וכן בכל ספר תהילים¹⁴.

אם כן, אנחנו עדיין עומדים בשאלה מדוע כעס הקב"ה על בקשת המלך. כדי לענות על שאלה זו ננתח את פרק ח:

את הפרק ניתן לחלק לארבעה חלקים: 1. א-ג: חטא בני שמואל; 2. ד-ט: בקשת העם וביקורת שמואל והקב"ה; 3. י-יח: משפט המלך; 4. יט-כב: בקשה חוזרת של העם והתרצות הקב"ה.

המילה המנחה בפרק הזה, שחוזרת בכל אחד מארבעת החלקים, היא משפט: 1. "ולא הלכו בניו בדרכיו ויטו משפט"; 2. "שימה לנו מלך לשפטנו"; 3. "ויאמר זה יהיה משפט המלך"; 4. "והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו". על ידי ניתוח התגלגלות המושג בפרק נבחן את תפיסת הקב"ה לגבי המלך.

הפרק מתחיל בכך שבני שמואל לא הולכים בדרכיו ומטים משפט. בפשט הפסוקים, בקשת המלך של זקני העם היא תוצאה ישירה של העובדה שבני שמואל מטים משפט: "ויאמרו אליו הנה אתה זקנת ובניך לא הלכו בדרכיך עתה שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים". עם ישראל אומר לשמואל – בניך מטים משפט, שים עלינו מלך שישפוט משפט צדק. לכאורה בקשה זו נראית לגיטימית ביותר. אבל בכל זאת שמואל והקב"ה כועסים על העם, והקב"ה רואה בבקשה זו מאיסה במלכותו. שמואל והקב"ה הבינו שהכוונה הפנימית של בקשת העם לא הייתה תמימה כמו שהיא נראתה, לכן הקב"ה מורה לשמואל לומר לעם את משפט המלך. בפרשת משפט המלך שמואל בעצם אומר לעם כך – אתם ביקשתם מלך כדי שישפוט משפט צדק, ואם באמת זו המגמה שלכם – תראו מה המלך יכול לעשות. המלך, בכוחו, יכול לעשות עוול בדיוק כפי שהוא יכול לשפוט משפט צדק. כאן, בתגובה של העם, מתגלה רצונו האמיתי של העם בבקשת המלך. "וימאנו העם לשמע בקול שמואל ויאמרו לא כי אם מלך יהיה עלינו, והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמתנו". העם בעצם אומר בתשובה זו שכוונתו בבקשת המלך לא הייתה משפט הצדק, ואין באמת קשר בין חטא בני שמואל לבקשת המלך. מה שהוא רוצה באמת זהו מלך שיצא לפניו ויילחם את מלחמותיו. התנ"ך משתמש יחדיו בשתי הפרשנויות של המילה משפט – דין ויצאה למלחמה. בהתחלה העם מציג את הבקשה שלו כאילו הוא מתכוון לפרשנות הראשונה, ובסוף מתגלה הסיבה האמיתית.¹⁵

6. כך מפרש רש"י. אבל מהמהרש"א עולה שאין מחלוקת וכל התנאים הם נגד האברנאל. המהרש"א אומר שהמילים 'פרשה זו' של ר' נהוראי לא מתייחסות לפרשת המלך בספר דברים אלא לפרשת המלך בספר שמואל. כלומר, דבריו של שמואל הם בגלל ה'תרעומת' ולא המצווה, שהיא מצווה למנות מלך כדברי ר' יהודה. ראייתו לטענה זו היא שכמה שורות לפני כן משתמשת הגמרא במילים 'פרשה זו' ביחס לפרשת המלך של ספר שמואל, ועיין שם.

7. בה ודאי נפסק שלא כמו האברבנאל – ראה רמב"ם, הלכות מלכים א, א.

8. בראשית, יז, ו.

9. שם, לה, יא.

10. שמואל א, ב, י.

11. ישעיהו, יא, א.

12. יחזקאל, לז, כה.

13. ירמיהו, לג, טו.

14. לדוגמה – פרקים כא, מה, סא וכן עוד רבים.

15. חז"ל כבר עמדו על הפער בין הבקשה הראשונה לבקשה השנייה של העם: "רכי אליעזר אומר: זקנים שבדור – כהוגן שאלו, שנאמר: 'תנה לנו מלך לשפטנו', אבל עמי הארץ שבהן קלקלו, שנאמר: 'והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו'". אמנם החלוקה שלהם לא

מה הבעיה בלרצות מלך שיצא למלחמות? הקב"ה מגדיר את הבעיה כך: "כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם". בהנהגה של ספר שופטים ניתן לראות את מלכות ה' באופן גלוי – כשעם ישראל חוטא, הקב"ה שולח עם שישעבד אותם, וכשעם ישראל חוזרים בתשובה הקב"ה שולח שופט שיציל אותם. הקב"ה הוא המלך, ברור לכל אחד שהוא זה שמחליט מה יקרה. בהנהגת השופטים יש קשר ישיר בין הרמה הרוחנית של העם לבין המצב הפוליטי-מדיני-כלכלי שלו. המלך, לפי תפיסת העם, היה אמור לנתק את הקישור הזה. עם ישראל מאס בעובדה שתמיד כשבא אויב ומשעבד אותם, הם צריכים לחזור בתשובה ולסמוך על הקב"ה שישלח להם שופט שיציל אותם. הם רצו מרווח בו הם יוכלו לחטוא ובכל זאת המלך בכוחו ינצח את מי שהקב"ה ישלח לשעבד אותם, באופן בלתי תלוי בחזרה בתשובה ובקב"ה. זהו החטא של עם ישראל בבקשת המלך. אולי זו הכוונה בדברי ר' נהוראי בספרי: "רבי נהוריי אומר לא בקשו להם מלך אלא להעבידם עבודה זרה שנאמר והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמתינו"¹⁶. לפי פירושנו, ברור איך ר' נהוראי מוציא מהמלים "והיינו גם אנחנו ככל הגוים ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמתנו" את המסקנה שעם ישראל רצה לעבוד עבודה זרה. עם ישראל רצה שיהיה לו מרחב לחטוא, ולכן ביקש לו מלך שילחם את מלחמותיו. את הטענה שהעליתי ניתן להוכיח מפרק יב.

(א) ויאמר שמואל אל כל ישראל הנה שמעתי בקלכם לכל אשר אמרתם לי ואמליך עליכם מלך: (ב) ועתה הנה המלך מתהלך לפניכם ואני זקנתי ושבתתי ובני הנם אתכם ואני התהלכתי לפניכם מנערי עד היום הזה: (ג) הנני ענו בי נגד ה' ונגד משיחו את שור מי לקחתי וחמור מי לקחתי ואת מי עשקתי את מי רצותי ומיד מי לקחתי כפר ואעלים עיני בו ואשיב לכם: (ד) ויאמרו לא עשקתנו ולא רצותנו ולא לקחת מיד איש מאומה: (ה) ויאמר אליהם עד ה' בכם ועד משיחו היום הזה כי לא מצאתם בידי מאומה ויאמר עד: (ו) ויאמר שמואל אל העם ה' אשר עשה את משה ואת אהרן ואשר העלה את אבותיכם מארץ מצרים: (ז) ועתה התיצבו ואשפטה אתכם לפני ה' את כל צדקות ה' אשר עשה אתכם ואת אבותיכם: (ח) כאשר בא יעקב מצרים ויזעקו אבותיכם אל ה' וישלח ה' את משה ואת אהרן ויוציאו את אבותיכם ממצרים וישבום במקום הזה: (ט) וישכחו את ה' א-להיהם וימכרו אתם ביד סיסרא שר צבא חצור וביד פלשתים וביד מלך מואב וילחמו בו: (י) ויזעקו אל ה' ויאמר ויאמרו חטאנו כי עזבנו את ה' ונעבד את הבעלים ואת העשתרות ועתה הצילנו מיד איבינו ונעבדך: (יא) וישלח ה' את ירבעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל ויצל אתכם מיד איביכם מסביב ותשבו בטח: (יב) ותראו כי נחש מלך בני עמון בא עליכם ותאמרו לי לא כי מלך ימלך עלינו וה' א-להיכם מלככם: (יג) ועתה הנה המלך אשר בחרתם אשר שאלתם והנה נתן ה' עליכם מלך: (יד) אם תיראו את ה' ועבדתם אתו ושמעתם בקלו ולא תמרו את פי ה' והיתם גם אתם וגם המלך אשר מלך עליכם אחר ה' א-להיכם: (טו) ואם לא תשמעו בקול ה' ומריתם את פי ה' והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם: (טז) גם עתה התיצבו וראו את הדבר הגדול הזה אשר ה' עשה לעיניכם: (יז) הלוא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קלות ומטר ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני ה' לשאול לכם מלך: (יח) ויקרא שמואל אל ה' ויתן ה' קלת ומטר ביום ההוא וירא כל העם מאד את ה' ואת שמואל: (יט) ויאמרו כל העם אל שמואל התפלל בעד עבדיך אל ה' א-להיך ואל נמות כי יספנו

הייתה בין ההצגה החיצונית לכוונה הפנימית של העם, אלא בין זקני העם שביקשו כהוגן לבין עמי הארץ שקלקלו, אבל ברור מדבריהם שהבקשה הראשונה 'לשפטנו ככל הגוים' הייתה לגיטימית, והבעיה הייתה רק בבקשה השנייה.

16. ספרי דברים, פרשת שופטים פיסקא קנו.

על כל חטאתינו רעה לשאל לנו מלך: (כ) ויאמר שמואל אל העם אל תיראו אתם עשיתם את כל הרעה הזאת אך אל תסורו מאחרי ה' ועבדתם את ה' בכל לבבכם: (כא) ולא תסורו כי אחרי התהו אשר לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה: (כב) כי לא יטש ה' את עמו בעבור שמו הגדול כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם: (כג) גם אנכי חלילה לי מחטא לה' מחדל להתפלל בעדכם והוריתי אתכם בדרך הטובה והישרה: (כד) אך יראו את ה' ועבדתם אתו באמת בכל לבבכם כי ראו את אשר הגדל עמכם: (כה) ואם הרע תרעו גם אתם גם מלככם תספו:

שמואל א יב

גם את הפרק הזה ניתן לחלק לארבעה חלקים: 1. א-ה: נאום שמואל על כך שהוא לא עשק את ישראל. 2. ו-טו: נאום היסטוריוסופי על חטא ועונש. 3. טז-יט: האות והתשובה של העם. 4. כ-כה: סיכום ומסקנות של שמואל לעם.

שמואל מתחיל מכך שהוא שפט את העם בצדק. יש בחלק הראשון הנגדה למשפט המלך מפרק ח "ואת חמוריכם יקח" לעומת "וחמור מי לקחתי" שכאן. כלומר, שמואל מבקש לומר לעם שמבחינת משפט הצדק הוא מספיק טוב ולא צריך מלך. לאחר ההבהרה הזו הוא עובר לנאום ההיסטוריוסופי, שתוכנו הוא התפיסה הנבואית של ספר שופטים – עם ישראל חוטא, הקב"ה שולח אויב שישעבד אותו, עם ישראל זועק לה' והוא שולח להם מושיע. לאחר מכן מגיע שמואל לבקשת המלך: "ותראו כי נחש מלך בני עמון בא עליכם ותאמרו לי לא כי מלך ימלך עלינו וה' א-להיכם מלככם". שמואל מתאר את שליחת המשעבד האחרון, נחש מלך עמון. השלב הבא אמור להיות זעקה לה' ותשובה, אבל במקום זה העם מבקש מלך, כלומר, המלך בא כתחליף לחזרה בתשובה. בקשת המלך באה לקטוע את המעגל ההיסטוריוסופי של ספר שופטים.

במבט ראשון לא ברור איך בדיוק האות קשור לכאן. למעשה, הוא נראה כסתם אות שמטרתו להפחיד את העם ולגרום לו לחזור בתשובה, אבל במבט שני ניתן לקשר אותו למהלך שאותו התחלנו קודם. שמואל אומר לעם שלא זו בלבד שהם חוטאים בבקשת המלך, הם גם טועים בתפיסתם. לפי תפיסתם, ברגע שיהיה מלך, גם אם הקב"ה ירצה לשעבד אותם, הוא לא יוכל, כי המלך בכוחו הטבעי ינצח את האויב. שמואל אומר לעם שאם הקב"ה ירצה, אם המלך והעם יחטאו, הקב"ה יעניש אותם גם אם יהיה להם מלך. בשביל זה בא האות של הגשם בקיץ: הם תפסו שבדרך הטבע אי אפשר לנצח את העם עם מולך עליו מלך חזק. אך שמואל הראה להם שהקב"ה יכול לעשות מעשים גם נגד דרך הטבע – כגון הורדת גשם בקיץ. מכאן מגיעה המסקנה המתבקשת: "אם תיראו את ה' ועבדתם אתו ושמעתם בקלו ולא תמרו את פי ה' והיתם גם אתם וגם המלך אשר מלך עליכם אחר ה' א-להיכם: ואם לא תשמעו בקול ה' ומריתם את פי ה' והיתה יד ה' בכם ובאבתיכם"; "אך יראו את ה' ועבדתם אתו באמת בכל לבבכם כי ראו את אשר הגדל עמכם, ואם הרע תרעו גם אתם גם מלככם תספו".

תפקיד המלוכה

בעקבות כל מה שראינו למעלה, אנחנו צריכים להעלות את השאלה – למה אם כן צריך מלך? ראינו שהמלחמה היא לא הסיבה בשבילה צריך מלך. כמובן שעשיית מלחמות ה' היא אחת הפונקציות שהמלך מקיים¹⁷ אבל לא זו מטרתו, בשביל להילחם את מלחמות ה' מספיק שופט ואין צורך במלך.¹⁸ מניחות פרק ח העלינו שלא הייתה בעיה עם הרצון שהמלך ישפוט את העם, בניגוד לבעיה שעלתה מהרצון שהמלך יילחם מלחמות. מכאן נראה לומר שמטרת המלך היא לשפוט את העם משפט צדק. אך עדיין חוזרת השאלה – מדוע דווקא מלך? הרי גם שופט יכול לשפוט את העם בצדק, כמו ששמואל אמר בנאומו.

17. "קָצַעַת מְחַר אֲשֶׁלַח אֵלַיךְ אִישׁ מֵאֶרֶץ בְּנֵימִן וּמִשְׁחָתוֹ לְנִגְדֵי עַל עַמֵּי יִשְׂרָאֵל וְהוֹשִׁיעַ אֶת עַמֵּי מִיַּד פְּלִשְׁתִּים כִּי רָאִיתִי אֶת עַמֵּי כִּי בָּאָה צַעֲקָתוֹ אֵלַי" שמואל א, ט, טז.

18. כל מלך ממלא גם את הפונקציה של שופט - אדם שנשלח ע"י הקב"ה להילחם את מלחמותיו ולהושיע את עמו".

ספר שופטים מסתיים במשפט החוזר: "בַּיָּמִים הֵהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה". מה ההבדל העקרוני בין שופט למלך? התשובה היא כפולה: 1. הכח הממלכתי והפנים מדיני שיש למלך (העובדה שהוא יכול להשליט חוקים על כל ישראל). 2. בנו של המלך יורש אותו. המלך, בניגוד לשופט, מחזיק את הכח להשליט את חוקיו על כל עם ישראל ואת היכולת והסמכות להרוג את כל מי שמורד בו. לכן, לחוק שלו יש משמעות אמיתית. דבר זה יכול להימשך לאורך דורות רבים, כיוון שבמות המלך מיד קם בנו תחתיו, בניגוד לשופט שברגע מותו נוצר חלל בהנהגה. לכן, בתקופת השופטים שררה אנרכיה מסוימת "איש הישר בעיניו יעשה", והפיתרון של האנרכיה הזאת הוא המלך. ניתן לומר, אם כן, שתפקיד המלך הוא השלטת צדק בעמו לאורך דורות. מתוך פרספקטיבה זו נבחן את ייחודה של מלכות ישראל.

ואלה דברי דוד האחרונים נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הקם על משיח א-להי יעקב ונעים זמרות ישראל: רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני: אמר א-להי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת א-להים: וכאור בקר יזרח שמש בקר לא עבות מנגה ממטר דשא מארץ: כי לא כן ביתי עם א-ל כי ברית עולם שם לי ערוכה בכל ושמרה כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח: ובליעל כקוץ מנד כלהם כי לא ביד יקחו: ואיש יגע בהם ימלא ברזל ועץ חנית ובאש שרוף ישרפו בשבת: שמואל ב כג, א-ז

פרשייה זו, דברי דוד האחרונים, מופיעה בסוף ספר שמואל כסיכום למלכותו של דוד. כיוון שדברים אלו באו כסיכום לסיפורי מלכותו, נראה שדוד שיקע בהם את תפיסת המלוכה שלו אשר היא המלוכה האידיאלית של עם ישראל, לכן מניתוח פרשייה זו נוכל לבחון מהי אותה תפיסה. פסוקים אלו מפורשים באופן שונה על ידי כל פרשן ופרשן. הפירוש שיובא בפנים הוא פירושו של יהודה קיל במסגרת פירוש דעת מקרא. דברי דוד מתחילים באמירה "מושל באדם צדיק מושל יראת א-להים". אעתיק קטעים מהפירוש כדי להבין את משמעותם של הפסוקים: "שעורו מושל צדיק באדם, כלומר משחתיך למלך להיות מושל צדיק המשליט צדק בבני אדם... מושל יראת א-להים כלומר: מושל צדיק באדם מושל ביראת א-להים". כלומר, המלכות האידיאלית היא מלכות שעניינה הוא להשליט צדק בבני אדם, ודבר זה חייב להיעשות על ידי יראת א-להים. "וכאור בקר יזרח שמש": מלכות כזו שמשליטה צדק על ידי יראת א-להים תזרח כשמש, כאשר עניינה של זריחה זו הוא ממלכה המשמשת מופת ודוגמה שלאורה הולכים כל באי עולם, מה שמכונה בימינו 'אור לגויים'. הפסוקים הבאים מדברים על נצחיות מלכות בית דוד "כי לא כן ביתי עם א-ל כי ברית עולם שם לי..." ושני הפסוקים החותמים מדברים על המלחמה ברשעים – כדי להיות מלך צדיק חייבים לבער את הרשע מהעולם.

מפרשה זו אנו יכולים לראות מהי מטרת מלכות ישראל. מטרתה היא להביא את הצדק הא-להי לעולם וע"י זה לקדש שם שמים. כשהמלך שולט על עמו בצדק שנובע מיראת הא-להים שלו ונלחם ברשע, כל העמים מבינים את גדלותו וצדקתו של הקב"ה, ושמו מתקדש בכל העולם. אם המלך שאותו ביקש עם ישראל נחשב מאיסה במלכות ה', המלך האידיאלי הוא בעצם שליח של הקב"ה בעולם; מלכותו לא מגיעה לו ממנו ומכוחו, אלא דווקא מיראת הא-להים שלו. דווקא המלוכה, על ידי יכולתה להשליט את הצדק היא זו שמגלה את מלכות ה' וצדקתו בעולם בפועל. ולכן המלך הצדיק יושב על כסא ה' "וַיֵּשֶׁב שְׁלֹמֹה עַל-כִּסֵּא ה' לְמֶלֶךְ"¹⁹. כך, לא רק שהמלך אינו מהווה מאיסה בה' ובמלכותו, אלא אדרבה הוא זה שמביא אותה לעולם.

אותם דברים ניתן לראות גם בפרק עב בתהילים. פרק זה מסתיים במילים "כלו תפילות דוד בן ישי" והפרשייה בשמואל מתחילה במילים "דברי דוד האחרונים", לכן יכול להיות שהדברים האמורים כאן הם ממש אותם דברים האמורים שם, רק בניסוחים שונים.

19. דברי הימים, א, כט, כג.

לשלמה א-להים משפטיך למלך תן וצדקתך לבן מלך: ידין עמך בצדק ועניין במשפט: ישאו הרים שלום לעם וגבעות בצדקה: ישפט עניי עם יושיע לבני אביון וידכא עושק: ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים: ירד כמטר על גז כרביבים זרויף ארץ: יפרח בימיו צדיק ורב שלום עד בלי ירח: וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ: לפניו יכרעו ציים ואיביו עפר ילחכו: מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו מלכי שבא וסבא אשכר יקריבו: וישתחוו לו כל מלכים כל גוים יעבדוהו: כי יציל אביון משוע ועני ואין עזר לו: יחס על דל ואביון ונפשות אביונים יושיע: מתוך ומחמס יגאל נפשם וייקר דמם בעיניו: ויחי ויתן לו מזהב שבא ויתפלל בעדו תמיד כל היום יברכנהו: יהי פסת בר בארץ בראש הרים ירעש כלבנון פרוי ויציצו מעיר כעשב הארץ: יהי שמו לעולם לפני שמש ינין ינון שמו ויתברכו בו כל גוים יאשרוהו: ברוך ה' א-להים א-להי ישראל עשה נפלאות לבדו: וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן: כלו תפלות דוד בן ישי:

תהילים עב

בפרק זה מופיעים אותם המוטיבים שראינו בספר שמואל – משפט הצדק והשמש. בפרק זה הדברים יותר ברורים – כל העמים יכירו בגדלות מלכות ישראל בגלל הצדק והמשפט שמלכות זאת משליטה בעולם. "וישתחו לו כל מלכים כל גוים יעבדוהו, כי יציל אביון משוע ועני ואין עזר לו" ודבר זה יוביל לקידוש ה' בכל העולם "ברוך ה' א-להים א-להי ישראל... וימלא כבודו את כל הארץ".

סיכום

במאמר זה ראינו, דרך עיון בבעיית המלוכה בספר שמואל, בדברי דוד האחרונים ובפרק עב בתהילים מהו תפקיד המלוכה. תפקיד המלך הוא להשליט את ערכי הצדק והמשפט בעולם ועל ידי זה לגרום להפצת שם ה' בעולם. מלך זה חייב לראות את עצמו ככפוף לה'. ברגע שהוא יחשוב שכוחו מגיע לו מעצמו, בעיקר בענייני מלחמות, דבר זה ייחשב מרידה בקב"ה. המלכות יכולה להוביל לקידוש שם שמים הגדול ביותר עלי האדמות אך היא יכולה גם להיות המרידה הגדולה ביותר בקב"ה.

דברי דוד האחרונים ופרק עב בתהילים נאמרו על דוד ושלמה. דברים אלה נאמרו על ידי ישעיהו גם על המלך חזקיהו. בפרק יא בישעיהו מופיעים כל המוטיבים שראינו בדברי דוד האחרונים ובפרק עב בתהילים – מלך ירא א-להים, משפט צדק, נס לעמים וקידוש שם שמים בכל העולם. חזקיהו חטא ולא אמר שירה,²⁰ ובעקבות כך נדחו דבריו ויתגשמו במלך המשיח במהרה בימינו אמן.

ויצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה: ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה': והריחו ביראת ה' ולא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח: ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע: והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו: וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ועגל וכפיר ומריא יחדו ונער קטן נהג עם: ופרה ודב תרעינה יחדו ירבצו ילדיהן ואריה כבקר יאכל תבן: ושעשע יונק על חר פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הדה: לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים: פ והיה ביום ההוא שרש ישי אשר עמד לנס עמים אליו גוים ידרשו והיתה מנחתו כבוד:

ישעיהו יא, א-י

20. דבר זה קשור באופן ישיר לדברים שאמרנו, ואכמ"ל.